

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра практичної психології

«Допущено до захисту»

В.о. завідувача кафедри

_____ Чаркіна О.А.

« ____ » _____ 2024 р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 2024р.

СИСТЕМА ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗАХОДІВ РОЗВИТКУ ЦІННІСНОЇ
СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ

Кваліфікаційна робота студента
групи ПП-20
ступінь вищої освіти бакалавр
спеціальності 053 Психологія
Кравченка Андрія Геннадійовича

Керівник канд.психол.наук, старш. викл.
кафедри практичної психології
Михайленко О.Ю.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS ____ Кількість балів ____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Кравченко Андрій Геннадійович, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

Кравченко Андрій Геннадійович

Зміст

Вступ	4
Розділ I	
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ	7
1.1. Поняття ціннісної сфери у науковій літературі.	7
1.2. Особливості прояву ціннісної сфери у дітей юнацького віку.	19
1.3. Сутність резилієнтності та способи розвитку навичок резилієнтності. .	25
Висновки до розділу I	29
 Розділ II	
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ	31
2.1. Організація та методики дослідження	31
2.2. Аналіз результатів дослідження	33
2.3. Характеристика основних психологічних заходів для розвитку ціннісної сфери у юнаків.	38
Висновки до розділу II	45
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.	49

ВСТУП

Актуальність роботи. Соціально-політичні та соціально-економічні зміни, які відбуваються в Україні, зумовили суттєві перетворення в сприйнятті молодими людьми самих себе та оточуючого світу. Зазначені вище зміни актуалізують процеси пошуку молоді власної перспективи в житті, яка б найбільшою мірою відповідала їхніми здібностям і можливостям, і, водночас, реалізація якої дозволила б у майбутньому зайняти гідне місце в суспільстві.

Зміст ціннісно-сислової сфери сучасної студентської молоді відіграє провідну роль з погляду на майбутні перспективи та напрям розвитку суспільства. У рамках гуманізації освіти, проблема розвитку ціннісно-сислової сфери студентів, набуває особливого значення, оскільки формування свідомої, суспільно активної особистості здатної до саморозвитку і самореалізації є одним з першочергових завдань вищої школи.

Більшість дослідників вважає, що найбільш значні якісні зміни у смисловій сфері особистості, порівняно з іншими віковими етапами, відбуваються в період юності в результаті трансформацій її спонукальної сфери. В особистості відбуваються перетворення, які стосуються її життєвих цілей, мотивів вибору професії, мотивації вступу до шлюбу, родинних стосунків, прийняття ролі матері чи батька та професійної діяльності.

Розвиток особистості - дуже складний, багатоетапний процес що зазнає безлічі різноманітних впливів. Увагу вчених дедалі більше привертає проблема ціннісних орієнтацій. Вони визначають вчинки та поведінку людини, складним психологічним феноменом, що характеризує спрямованість особистості, а також невід'ємною частиною системи відносин. Ця проблема є значущою для визначення духовного розвитку майбутніх поколінь, формування професійного самовизначення.

У сучасному освітньому просторі є актуальним вивчення ціннісних орієнтацій як особистісних властивостей і критеріїв вибору певних, бажаних

дій індивідуума через побудову професійної кар'єри. Тому планування побудови кар'єри повинно виходити не тільки з вимог ринкової економіки, а насамперед з особистісних якостей, позицій, системи ціннісних орієнтацій [4].

На сьогодні немає єдиного підходу до феномену ціннісних орієнтацій, проте всі дослідники відводять даному поняттю головну роль у регуляції соціальної поведінки людини, включно з диспозицією особистості, її мотивами, інтересами, установками, а також "сенсом життя" [3].

Стрімкі зміни, що відбуваються в нашій країні, значно впливають на всіх громадян країни, у тому числі і на сучасну українську молодь. З одного боку, очевидними є тенденції до все більшої гуманізації суспільства та освіти, що сприяє розвитку гармонійної різнобічної особистості.

Це робить необхідним вивчення особливостей розвитку системи життєвих ціннісних орієнтацій сучасної молоді людини, яка є підставою для подальшого вибору стратегії ефективної поведінки та регуляції діяльності.

З огляду на те, що життєві ціннісні орієнтації є важливою психологічною характеристикою особистості, достатньо наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників присвячено аналізу їх взаємозв'язку з цінностями суспільними та особистісними. Дослідженню психологічних аспектів понять «цінність», та «сене» присвятили свої праці такі вчені, як: І. Бех, М. Бліхар, М.Боришевський, Л. Виготський, С. Гусаківська, З. Карпенко, Г. Костюк, А.Очеретяний, Г. Радчук, С. Рубінштейн, А. Титаренко, Д.Узнадзе, Н. Яремчук та інші.

Мета роботи. Дослідити особливості системи психологічних заходів розвитку ціннісної сфери особистості в контексті резилієнтності.

Завдання:

1. Охарактеризувати поняття ціннісної сфери у психології;
2. Визначити особливості прояву ціннісної сфери у дітей юнацького віку;
3. З'ясувати сутність резилієнтності та способи розвитку навиків резилієнтності;

4. Охарактеризувати методичні аспекти дослідження особливостей ціннісної сфери у юнацькому віці.

Об'єкт дослідження - ціннісні орієнтації.

Предмет дослідження - особливості розвитку ціннісної сфери у юнацькому віці.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз літературних джерел, синтез, порівняння; методичне дослідження, методики: Тест Рокича; Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО).

Практична значимість у тому, що у дослідженні розглядаються ціннісна сфера особистості юнаків в контексті резиліентності. Отримані дані дозволяють розробити нам програму з оптимізації благополуччя особистості, а саме покращення ціннісної сфери особистості. Дослідження може бути корисним для педагогів, психологів, батьків, соціальних робітників.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновку, списку використаних джерел. Текст роботи викладено на 53 сторінках, кваліфікаційна робота містить 38 позицій літератури, 3 рисунки, 3 таблиці.

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЦІННОСТНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ

1.1. Поняття ціннісної сфери

Ціннісно-сміслова сфера як предмет наукового дослідження в психології представляє широкий спектр підходів до аналізу співвідношення її основних компонентів: смислів та цінностей. Проблема цілісності ціннісно-сміслової сфери розглядається в різних наукових школах психології як одна з ключових у вивченні детермінації становлення та розвитку особистості.

Загалом переважна більшість авторів розглядають цінності та смисли як взаємозумовлені особистісні динамічні освіти, психологічна природа яких пов'язана із змістом цільових орієнтирів особистості, що визначають внутрішньо-особистісну узгодженість, варіативність та стабільність особистісного функціонування [6, с.53].

Змістовно-динамічні характеристики смислової сфери особистості виявляють себе у глобальному історичному контексті, своєрідність якого нині розкривається в актуалізації цінностей, пов'язаних з індивідуалістичною особистісно-центрованою «я» - орієнтацією. Однак при цьому дослідники наголошують на парадоксальній сумісності цінностей індивідуалізму з тенденцією до колективістської «ми» - орієнтації, що здійснюється в таких характеристиках, як готовність і прагнення до співпраці, партнерства, благодійності, лояльності і довіри до оточуючих, важливість сімейних цінностей, цінностей традиції, віри [23, с.9].

Більше того, змістовно-типологічний аналіз конструкту «індивідуалізм - колективізм» показує багатосторонню природу формально-динамічних та змістовно-сміслових характеристик, що робить проблематику ціннісно-сміслової сфери цікавою та актуальною по-новому. Наприклад, Р. Тріандис

доводить взаємозв'язок горизонтальних (спрямованість на рівність) і вертикальних (переважання ієрархії) соціальних відносин як комплексних ціннісних структур, смислова природа яких зумовлює співіснування чи протиставлення тенденцій індивідуалізму і колективізму [23, с.142].

Обґрунтовуючи положення про багато вимірність детермінаційних процесів особистісно-смислових утворень у динамічній взаємообумовленості особистості, соціуму, культури, природного світу, дослідники підкреслюють, що цінності, будучи центральними компонентами глобальних структур соціальних уявлень, фокусують смислові підстави життя особистості (С. Московичі, Д. Жодле, Ж.-К. Абрикаї та ін.). Так, С. Московичі зазначає, що цінності, що поділяються людьми і формуються в процесах соціальної взаємодії, демонструють різноманітність співвідношень індивідуального та суспільного засад, представленість яких у свідомості особистості уможливорює вивчення вищих ціннісно-світоглядних структур, що визначають процеси адаптації та розвитку особистості [20, с.125].

Сучасна соціокультурна ситуація пропонує особистості широкий спектр можливостей для здійснення життєвих виборів, реалізувати які як ніколи складно через дезінтеграцію ціннісно-смислового простору соціальних норм, моделей поведінки та діяльності, як на рівні культурних цінностей, так і на рівні цінностей конкретної особистості. Подібна трансформація зумовила активізацію ціннісно-смислової динаміки, що визначає аксіологічний потенціал особистості, що створює систему буттєвих орієнтирів її життєдіяльності у суб'єктивному заломленні процесів самореалізації та самоактуалізації.

Проблема цінностей і смислів особистості знаходить широке відображення в теоретичних і емпіричних дослідженнях, проте ми вважаємо, що сучасний стан психологічного знання характеризується невідповідністю між очевидною значимістю в українській культурі, що динамічно змінюється, і ступенем систематичності, комплексності і розгорнутості досліджень у цій галузі. Таким чином, незважаючи на велику кількість досліджень, можна

відзначити неоднозначність наукових уявлень як загалом, так і в частині окремих складових ціннісно-сміслової сфери.

Термінологічне та контекстуальне різноманіття, представлене в теоретико-емпіричних дослідженнях, свідчить про різноманітність трактувань сутності ціннісно-сміслових утворень, які розуміються як переконання, позиція, ставлення, мотив, спрямованість, ідеал, переживання, установка, особистісний сенс, спосіб життя, залежно від концептуальних уявлень авторів, які розкривають ті чи інші сторони ціннісно-сміслової феноменології [37, с.35].

Аналіз змістовних та структурно-організаційних характеристик цінностей та смислів представлений численними дослідженнями як у вітчизняній, так і західній психології.

Так, у західній психології представлені такі напрями вивчення сенсу: сенс як пояснювальний конструкт у психодинамічних теоріях особистості (З. Фрейд, К.Г. Юнг, А. Адлер, Е. Еріксон, К. Хорні та ін), сенс як інтегративна функціональна основа суб'єкта (В. Франкл, Дж. Ройс, А. Пауелл, Ф. Фенікс, С. Мадці, Дж. Бьюдженталь, М. Чіксентміхайі та ін), зміст як змістовно-структурний елемент свідомості та активності особистості (К. Левін, Е. Толмен, Е. Бош, Ж. Нютген, Р. Мей та іню), сенс як репрезентація внутрішнього і зовнішнього світу у свідомості особистості (Дж. Келлі, Д. Магнуссон, Л. Ніст-тедт, Е. Петерфройнд, Ю. Джендлін, Р. Роммет-вейт та ін), сенс у соціальної обумовленості взаємовідносин суб'єкта (Р. Харре, Дж. Шотгер, Л. Томас, Ш. Харрі-Аугстайн та ін.), сенс як рефлексивна детермінанта самоактуалізації особистості (К. Роджерс, А. Маслоу, Г. Олпорт, С. Джулард, Ш. Бюллер, Ф. Беррон та ін.) [12, с.83].

У науковій психології поняття сенсу вперше було представлено у психодинамічному напрямку у контексті дослідження смислових основ психіки людини. Вчені обґрунтували двоїсту та суперечливу природу індивідуального сенсу як суб'єктивного заломлення обставин життя людини, різноманітні прояви якого пов'язані з реалізацією цілей в індивідуальній,

соціальної та духовній сферах життя (З. Фрейд, А. Адлер, К. Юнг, К. Хорні, Е. Еріксон) та ін.).

Пошук смислових пояснень психічних особливостей особистості несвідомих і усвідомлюваних процесів психіки привів З. Фрейд, висновки про інтегровану природу сенсу, оскільки усвідомлення несвідомого як прихованого істинного сенсу призводить до гармонійного і врівноваженого із середовищем існування особистості. При цьому в роботах З. Фрейда сенс не має самостійного наукового статусу через різноманітність інтерпретацій сенсу відповідно до різних контекстів вивчення психічної реальності людини [24, с.75].

А. Адлер розробив першу психологічну теорію сенсу, засновану на розумінні сенсу як суб'єктивного заломлення особистістю обставин життя, в якій смисловий простір включає установки, риси і поведінку особистості, об'єкти і явища соціуму, які одночасно виступають джерелами сенсу. Набуття сенсу як головне життєве завдання утворює ціле орієнтовану поведінку на основі інтеграції уявлень про сенс як життєвий стиль особистості [17, с.73].

У підході К. Юнга обґрунтовується фундаментальна орієнтація особистості на пошук сенсу свого життя при обґрунтування поняття архетипу як джерела та форми сенсу, що відображає життя особистості у різноманітних її проявах. Сенс не є виключно суб'єктивним освітою, оскільки архетип - це причина сенсу, а можливість освіти у індивідуальному свідомості образу об'єкта чи явища реальності, визначальних соціокультурну заданість сенсу як реалізацію цілей особистості культурної та духовної сферах [26, с.193].

У руслі соціально-когнітивного підходу до вивчення особистості смислові внутрішньособистісні процеси досліджуються в контексті взаємного детермінізму середовища, поведінки та особистісних характеристик, в яких провідна роль належить соціально-когнітивним процесам, що визначають встановлення зовнішніх і внутрішніх смислових зв'язків через саморегуляцію та самоконтроль особистості Бандура, Дж. Келлі, Дж. Роттер, Л. Фестінгер, Ф. Хайдер та ін.).

Дослідницький підхід до проблеми сенсу А. Бандури заснований на утвердженні провідної ролі когнітивних утворень у становленні внутрішньо-особистісних норм поведінки, що визначають значимість і свідомість конкретної діяльності, і формуючи, таким чином, індивідуальний досвід, який розкривається в самоефективності як суб'єктивному сприйнятті та усвідомленні особистістю своїх можливостей у вигляді надання активності нових складніших орієнтирів [48, с.149].

У концепції соціального навчання Дж. Роттера суб'єктивна значущість соціально-когнітивних факторів, що визначають поведінковий потенціал особистості, розглядається в аспекті локусу контролю як особистісної змінної соціального контролю, що відображає смислову орієнтацію у значущих ситуаціях. На основі локусу контролю особистість визначає цінність діяльності, яка зумовлює цілеспрямованість смислових устремлінь, що визначають побудову життєвої стратегії особистості [19, с.69].

Розвиваючи психологічний підхід у руслі позитивної психології, представники гуманістичної традиції розглядають смислові підстави актуалізації потенціалу людини, що втілює інтегруючу роль смислів та цінностей як джерела постійного динамічного становлення особистості в її унікальному само здійсненні (А. Маслоу, К. Роджерс, Ш. Бюлер, Р. Мей), Ф. Беррон, Г. Олпорт та ін).

Уявлення про особистість як цілісну, відкриту і само розвиваючу систему обґрунтовується А. Маслоу з позицій розуміння сенсу життя як самоактуалізації - розкриття «Я» як самості особистості. Орієнтація на універсальні цінності, творчість, спонтанність, свідомість, здатність, як до автономного існування, так і занурення у глибокі міжособистісні відносини з людьми, розглядається автором як умова особистісного зростання, досягнення розвитку особистості та суспільства в цілому [30, с.230].

Тенденція до самоактуалізації в підході К. Роджерса як спрямованість особистості на збереження та розвиток власної цілісності пов'язана з усвідомленням власних смислів, що розкриваються у цінностях, що

інтегрують почуття, потреби, цілі, ставлення до себе та навколишньої дійсності. [11, с.23].

Таким чином, психологічний аналіз ціннісно-сислової сфери особистості виявляє її багатосторонню сутність як складно організованої, ієрархічної структури, що вбирає в себе специфічні змістовні характеристики усвідомлення особистістю внутрішнього і навколишнього середовища. світу, суті власного «Я», свого минулого, сьогодення та майбутнього.

Інтегруюча роль ціннісно-сислових утворень особистості постає в єдності характеристик суб'єктивності, цілісності, усвідомленості, вибірковості, структурованості, ієрархічності, динамічності, які задають індивідуальний контекст розвитку ціннісно-сислової сфери особистості за допомогою різнорівневих і різнорідних за змістом та структурою механізмів рефлексії, інтеріоризації, екстеріоризації, адаптації, конформізму, самовизначення, саморозвитку, соціалізації, індивідуалізації.

При цьому цінності та смисли є як особистісними утвореннями, що визначають внутрішні орієнтири особистості, так і культурними орієнтирами соціально конструктивного способу життя, в якому ціннісно-сислова сфера розкривається у просторі «бажане - можливе - належне», в якому, за В. Франклом, « ...свобода підноситься, надбудована над будь-якою необхідністю» [34, с. 76].

Аналізуючи структуру ціннісних орієнтацій, встановлено, що в них наявними є елементи спрямованості особистості, а саме: ідеали, установки, потреби, інтереси, мотиви. Науковці виокремлюють два структурних компонента ціннісних орієнтацій: спрямованість особистості та ціннісно-орієнтаційна діяльність. А тому, саме спрямованість особистості, проявом якої є ідеали, потреби, інтереси, переконання, постає одним із важливих чинників у формуванні її цінностей. [7, с.83]

Таким чином, категорія «цінність» пов'язана насамперед із духовним змістом життя людей. Вона є найважливішим елементом культури, який звеличує людину, формує її духовні орієнтири, надає життєдіяльності певний

сенса. Саме наявність цінностей робить особистість цілісною в навколишньому світі; лише та цінність, яку визнає й приймає особистість, здатна виконувати важливу ціннісну функцію - орієнтира поведінки й визначати орієнтаційні пріоритети людини [23, с.58].

Науковці вказують на те, що категорія «цінність» є суб'єктно-об'єктною. Її об'єктивність обумовлена суспільним буттям, впливом загальнолюдських, національних, морально-етичних цінностей, національним менталітетом. А суб'єктивність розкривається в тому, що цінність виникає й закріплюється під впливом свідомості індивіда. Діючи на основі суспільно обумовленої необхідності, людина завжди має й використовує можливості вибору того або іншого шляху, що мотивується її потребами, інтересами, переконаннями. Не можна розглядати цінність поза людиною, відтак це поняття включає відомості про об'єкт, ставлення до об'єкта, його оцінку, що і є суб'єктивним відображенням об'єктивного світу [6, с.230].

У філософському словнику «ціннісні орієнтації» визначено як «важливі елементи структури особистості, закріплені життєвим досвідом особистості, всією сукупністю її переживань» [18, с.217], тобто відображення у свідомості людини цінностей, які визнаються нею як стратегічні життєві цілі та загальні світоглядні орієнтири, що формуються на базі співвідношення особистісного досвіду з поширеними в соціумі зразками культури.

Учені по-різному тлумачать ціннісні орієнтації особистості, як-от: ціннісне ставлення до світу, до себе як суб'єкта життєтворчості (М. Каган, М. Казакіна, А. Кір'якова); спрямованість особистості, установки, переконання, вірування (А. Здравомислов, У. Томас, В. Тугаринов); потреби, мотиви особистості (А. Маслоу); особистісні смисли (В. Франкл); чинник мотивації поведінки, характеру та нахилів людини (Б. Ананьєв); механізм регуляції діяльності (В. Сержантов, В. Шадриков); соціально детермінована та зафіксована в психіці індивіда спрямованість на цілі (Е. Дніпров); елемент системи диспозицій особистості, що знаходяться на вищому ієрархічному рівні; компонент структури особистості, певна вісь свідомості, навколо якої

обертаються помисли і почуття людини і з огляду на яку розв'язується чимало життєвих питань, і водночас спрямованість свідомості на цінності навколишнього світу.

На думку І. Головінського [14, с.35], трансформація цінності в ціннісну орієнтацію відбувається в єдності і взаємозумовленості естетичного, філософського й етичного аспектів.

Отже, на основі проведеного аналізу стверджуємо, що ціннісна орієнтація - суб'єктивна, та погоджуємося з тим, що перехід цінностей у ціннісні орієнтації є свідченням об'єктивації особистості. Цінність має якісну характеристику (ступінь наближеності до ідеалів краси, істини, добра), яка визначає її кількісну характеристику (амплітуда функціонування). Чим вище ранг цінності, тим вона менш залежна від історичних умов, соціальних змін, поглядів і смаків окремих людей.

Становлення та розвиток ціннісно-сміслової сфери особистості обумовлено взаємозв'язком об'єктивно-змістовних та суб'єктивно-особистісних процесів, внаслідок яких відбувається трансформація як особистісно-сміслових утворень, так і соціальних цінностей та смислів. Механізми розвитку ціннісно-сміслової сфери особистості відображають внутрішній рух до образу життєдіяльності, перспектив і цілей життя, моделей поведінки та діяльності, що забезпечують як стратегічну, так і ситуативну саморегуляцію смислового ставлення особистості до власного життя в цілому.

Тому ми вважаємо обґрунтованим розглядати також ціннісно-сміслову сферу як особливий внутрішньо-особистісний процес, сутність якого полягає в особистісно-смісловому визначенні людиною самого себе в різних контекстах поведінки, діяльності, взаємодії та в інтеграції цих уявлень до єдиного ціннісно-сміслового простору життєдіяльності [23, с.190].

У цьому ракурсі ціннісно-сміслова сфера постає як інтегративна особистісно-психологічна характеристика орієнтації людини, яка втілює її екзистенційну сутність у прагненні до найповнішого виявлення та реалізації своєї особистості у всьому багатстві та різноманітності життєвих відносин.

Е. Шпрангер у книзі «Типи людей», яка була видана в 1922 р., використовував 6 основних типів цінностей (теоретичні, економічні, естетичні, соціальні, суспільно-політичні, релігійні). Він вважав, що ці цінності різною мірою живуть у кожній людині. Ні одній людині не властива якась одна з головних ціннісних орієнтацій: швидше, у різних людей є різні комбінації цінностей. У 1931 р. вперше було видано працю «Тест вивчення цінностей» Р. А. Оллпорта, концептуальною моделлю якого послужила модель Е. Шпрангера. Він дозволяв виявити ієрархію значимості цінностей для особи. Інший варіант тесту відноситься до 1951 р. Зараз фахівці з психології використовують його третій варіант, що був підготовлений Г.Р. Оллпортом, П. Верноном, 1960 р. У 1951 р. публікуються статті Т. Парсонса, у яких використовується диференційоване використання визначень «цінності» та «ціннісні орієнтації».

М. Рокич провів 4 масштабні дослідження цінностей: два національні у США (квітень 1968 р., весна 1971 р.), 1974 р., 1981 р. Вивчення показали, що ранжування термінальних (вищих) та інструментальних цінностей пов'язано з такими змінними, як: стать, вік, соціальний стан, дохід, освіта, релігія, політичні переконання [15]. М. Рокич розрізняє 2 класи цінностей термінальні та інструментальні. Термінальні цінності М. Рокич описує як переконання в тому, ніби якась остаточна мета індивідуального існування з особистої та суспільної точок зору варте того, щоб нею йти; інструментальні цінності як переконання в тому, що певний образ процесів (наприклад, чесність, раціоналізм) може виступати з особистої та громадської точок зору бажаним у всіх ситуаціях [12, с.93].

Дослідження проблеми цінностей у вітчизняній науці розроблялося як ставлення особистості об'єктів зовнішнього світу. Систему відносин індивіда до середовища С.В. Зінченко характеризує як малорухливу протягом життя і як ту, яка мало піддається зовнішнім впливам. Деякі характерні прояви, наприклад, соціальні погляди, світогляд і т.д., є виробленими та незмінними до кінця життя, не дивлячись на зміни зовнішніх умов і навколишнього

середовища обстановки. Вважаючи, що зміст цінностей залежить від психічного рівня становлення особистості.

Л. О. Коберник, виділяє три рівні психічного становлення особи, які визначаються обдарованістю, впливом зовнішніх умов, навчанням та вихованням. Чим вищий психічний рівень становлення особистості, тим більше впливу середовища зазнають її навмисні переробки у зв'язку з особливостями ендопсихіки (характеру, вдачі). [14, с.45]. Колозір прагнень, інтересів розширюється, включаються вже турботи про інших людей, відносини, виявляється інтерес до естетичних та етичних значень. На вищих ступенях може виникнути захопленість будь-якою ідеєю настільки, що особистість пожертвує своїми емоційними потягами та матеріальною вигодою.

Л.О. Коберник, виводить 2 категорії цінностей: цінності життя та значення культури та матеріальні. Виходячи з переважання у свідомості та поведінці особистості конкретного типу життєвих орієнтацій та цілей, цінності поділяються на матеріальні та духовні). Матеріальні цінності включають виробничо-споживчі цінності, пов'язані з ставленням до власності, побуту тощо. Матеріальні цінності, по суті, є соціальну, особисту чи приватну власність. Іншими словами, одним із їхніх значень вважається власність. Духовні цінності включають категорії високоморальних, пізнавальних, естетичних, релігійних та інших цінностей. Духовні цінності це, сутності, ідеї, в силу своєї природи вони перш за все розглядаються як інформаційний зміст. Духовні цінності орієнтовані на далекі цілі, пов'язані з прагненням збільшити та розширити свій колозір та досвід, актуалізувати індивідуальний потенціал проявити власні здібності, розвинути задатки, збільшити колозір, стати носієм культури цивілізації. Вони розширюють обрії становлення особистості через прагнення впізнати себе і навколишній світ [24, с. 352].

Виходячи з того, кому «адресовані» ті чи інші цінності, вони комбінуються як індивідуальні (воля, талант), міжособистісні (вірність, чуйність) і колективістські, тобто взаємодопомога, єдність, солідарність.

Цінності за видами потреб поділяються на вітальні (життя, здоров'я, власна безпека), демократичні (свобода слова, соціальна рівність), цінності публічного визнання (працелюбність, соціальний стан), міжособистісного спілкування (чесність, доброзичливість, взаємодопомога, любов), цінності власного розвитку (прагнення розвитку власних здібностей, самореалізації, цінності національної мови та культури). Наведемо лише кілька найбільш відомих емпірично виявлених типів ціннісних орієнтацій особистості. Цінності поділяються на вітальні (яким відповідають початкові потреби), інтеракціоністські (тобто комунікативні потреби особистості, без яких ніяк не можливі взаємини між людьми), соціалізаційні (які відповідають освоєнню цінностей).

Серед ієрархії цінностей виділяють ті, що є загальнолюдськими, властивими великій кількості людей. До таких цінностям відносять, наприклад, свобода, праця, творчість, гуманізм, сім'я, діти та інші.

Поняття «ціннісні орієнтації» отримало глибоку розробку в роботах Л.Романюк. Під ціннісними орієнтаціями він розуміє " соціальні цінності, що розділяються особистістю, виступають як цілі життя та основні засоби їх досягнення". У ціннісних орієнтаціях він бачить важливі регулятори соціальної поведінки людей. Відповідно до диспозиційної теорії особистості Романюка, ціннісні орієнтації утворюють вищий рівень ієрархії схильності людини до певного сприйняття свого життя та поведінки. Саме ціннісні орієнтації, як вважає Л. Романюк, виступають критеріями прийняття життєво важливих рішень у ситуаціях морального вибору [34, с.219].

Нині ціннісні орієнтації (переваги) трактують як сукупність ієрархічно пов'язаних між собою цінностей, яка задає людині спрямованість її життя та діяльності. [34, с.235]. З поняттям "ціннісні орієнтації" пов'язують окремі компоненти мотиваційної структури особистості. Спираючись на свої цінності, людина робить вибір мети, мотиву діяльності. Спираючись на ціннісні орієнтації, людина дає оцінку предметам та явищам навколишньої дійсності.

Ціннісні орієнтації - це важливі компоненти внутрішньої структури особистості, вироблені особистісним досвідом та переживаннями, що розмежовують важливе і значуще для даної людини від незначущої. Система цінностей особистості складає основу її ціннісних орієнтацій та ціннісних установок, які, у свою чергу, виступають як критерій вибору варіантів діяльності, поведінки, прийняття рішень. Наявність системи ціннісних орієнтацій дає можливість особистості визначити своє ставлення до світу, до культури, до свого життя, визначитися у соціальному середовищі [9, с.23].

Показником стійкості та зрілості особистості є наявність несуперечливих ціннісних орієнтацій. Домінування суперечливої системи ціннісних орієнтацій може призвести до негативних наслідків для особистості та надати руйнівний вплив на соціальне оточення людини.

Протягом життя у людини змінюється як сукупність самих цінностей, так і структура ієрархічного відповідності. Однак, вони більше стійкіші, ніж установки та ситуативні уявлення. Виділено основні функції цінностей та ціннісних орієнтацій у життєдіяльності соціальної групи та особистості: орієнтаційна (вони вважаються орієнтирами життя), мотиваційна (ціннісні орієнтації спонукають людину до досягнення певних цілей), функція цілепокладання (цінності як найважливіша мета) оцінна функція (цінність вважається критерієм вибору особистістю предмета чи відносини з наявних у цій ситуації альтернатив), інтеграційна (цінності об'єднують людей, інтегрують і згуртовують їх у групи), нормативна (цінності потрібні для зміцнення громадського порядку, виступають важливою складовою громадського контролю), соціокультурна (цінності впливають різні сторони соціокультурної життя) [20, с.179].

Таким чином, поняття цінності стало закладатися ще в філософії, як належне, на відміну суцього. У міру розвитку суспільства, сформувалася окрема наука аксіологія, що вивчає питання, пов'язані з природою цінностей. Аксіологія вивчає ціннісні орієнтації, які є ставлення особистості до життєвих цілям і цінностям і визначають соціальну спрямованість людини на ті або інші

цілі, що мають для нього особливе значення. Ціннісні орієнтації -це сукупність ієрархічно пов'язаних між собою цінностей, які задають людині спрямованість її життя та діяльності. Ціннісні орієнтації є критеріями прийняття життєво важливих рішень у ситуаціях морально-морального вибору.

1.2.Особливості прояву ціннісної сфери у дітей юнацького віку

На сьогодні немає єдиного підходу до феномену ціннісних орієнтацій, проте всі дослідники відводять цьому поняттю головну роль у регуляції соціальної поведінки людини, включно з диспозицією особистості, її мотивами, інтересами, установками, а також "сенсом життя" [3 ,с.74].

У психології ціннісні орієнтації формуються, як правило, через поняття відображення, ставлення, настанови. Залишаючись однією з центральних характеристик особистості, ціннісні орієнтації перебувають усередині ширшого поняття спрямованості особистості, що містять у собі домінуючі ціннісні орієнтації та установки, які проявляються в будь-якій ситуації.

Існує низка чинників, що впливають на процес становлення ціннісних орієнтацій:

Зовнішні чинники: елементи мікросередовища (референтні групи, сім'я, групи членства та їхні цінності) і макросередовища (традиції, соціальні ролі, засоби масової інформації, соціальні інститути).

Внутрішні чинники: вік, стать, задатки, здібності, темперамент, потреби, рівень розвитку самосвідомості) [1 ,с.210].

Ж. Піаже вважав, що зміни мислення, що протікають відповідно вікового розвитку, змінюють і моральні судження, що формуються, на його думку, на основі взаємодії розумових операцій та соціальних контактів із оточуючими людьми [3]. На первинному етапі свого розвитку, моральні судження мають для людини абсолютно реальний характер - вони незмінні, вони не мають винятків.

У загальному вигляді процес винесення судження на даному етапі виглядає так: моральність вчинку визначається його наслідками. Однак, на

наступному етапі моральність вчинку визначається вже окремо від реальних наслідків. Моральність та цінності визначаються щодо усвідомлюваних людиною договорів для людей.

Таким чином, моральні норми та цінності стають вже не окремими утвореннями, що впливають на життя (об'єктивними), а продуктами діяльності самих людей (суб'єктивними). Зрештою цінності починають визначатися одночасно соціальними нормами разом із особистими прагненнями.

Г. Дюпон продовжив дослідження Ж. Піаже, уточнюючи, що формування цінностей пов'язується з розвитком здатності людини до емоційної оцінки своїх взаємин із іншими людьми. Шість стадій розвитку виглядають так:

1. Причини своїх емоцій не усвідомлюються;
2. Емоційні оцінки оточуючих визнаються, але без критики;
3. Орієнтація на групові емоційні оцінки;
4. Класифікація оточуючих за емоційними ярликами;
5. Подолання протиріччя між внутрішніми та зовнішніми емоційними оцінками;
6. Зрештою індивід повністю усуває протиріччя між власними цінностями та цінностями суспільства.

Отримуючи нові способи взаємодії зі світом, особистість переживає кризу, змінюючи ціннісні системи та орієнтації. Спочатку індивід сприймає цінності всередині сім'ї. В цілому, аналізуючи різні роботи Ж. Піаже стверджувати, що:

- Цінності еволюціонують в онтогенезі від абсолютних до відносним;
- Сприйняття цінностей змінюється від об'єктивності їх до суб'єктивності;
- З віком особистість знаходить все більше компромісів між власними цінностями та цінностями навколишнього соціуму;

- На формування цінностей протягом усього онтогенезу впливає емоційне ставлення до власної поведінки.

У життєдіяльності людини ціннісні орієнтації виражаються через професійну спрямованість особистості та стають стійкими мотивами професійної діяльності, перетворюючись на переконання [2].

Таким чином, у своїй роботі під ціннісними орієнтаціями ми розуміємо ставлення особистості до цінності, яке характеризується усвідомленістю, позитивним емоційним забарвленням, готовністю реалізувати цінність у діяльності. Система ціннісних орієнтацій являє собою багаторівневу, ієрархізовану структуру, що характеризується різним ступенем єдності та зв'язками різного характеру між її елементами.

У роботах П.Р. Ігнатенко, було виявлено, що рівень осмисленості життя людини в пізньому юнацькому віці прямо корелює з показниками її цінностей у сімейно-шлюбних взаєминах. Водночас у жінок пошук сенсу життя нерозривно пов'язаний із підвищенням суб'єктивної значущості перспективних цінностей свого життя - шлюбу, материнства, щасливого сімейного життя, а в чоловіків - із цінностями любові, особистісної незалежності і безпеки [7]. Професійний саморозвиток майбутнього фахівця може бути детермінований як просоціальними, так і егоцентричними ціннісними орієнтаціями. Останні є результатом осмислення юнаком своєї професіоналізації не як самоцілі, а як засобу задоволення інших потреб, як правило, матеріальних, гедоністичних. Згідно з результатами досліджень для значної кількості студентів інженерних спеціальностей найбільш значущими є матеріальні ціннісні установки, які обумовлюють формування підприємливого типу професійної спрямованості особистості. Така спрямованість мало сприяє їх професійному зростанню [12, с.325].

У роботах Д. Максименко, було виявлено, що на ранніх етапах професійної підготовки для студентів найбільш значущими є гуманістичні цінності обраної професії. [4]. Проблему формування національних і духовних

ціннісних орієнтацій у юнацькому віці в роботах сучасних учених досліджено мало.

На думку Р.В. Павелків, без спеціально організованого навчання процес формування національних цінностей сучасних юнаків відбувається безсистемно і поверхнево. Це призводить до досягнення більшістю з них лише низького і середнього рівня цього психічного утворення. В умовах спеціально організованого навчання, обумовлюється зростання прагнення до формування національних цінностей і в інших людей. У такий спосіб відбувається трансляція цінностей, їх вихід за межі індивідуального буття людини [23, с.79].

Розгортання ціннісних орієнтацій юнаків відбувається як у життєвому просторі, так і в часі. Науковцями було виявлено, що особистість усвідомлює власні цінності як ціннісні орієнтації, що спрямовують процеси її ціле утворення та визначають засоби досягнення своїх життєвих цілей.

Ціннісна взаємодія розглядається нами як реципрокний взаємовплив особистісних цінностей суб'єктів в процесі спільної діяльності та спілкування. Запропоноване А. Бандурою поняття реципрокного детермінізму досить точно пояснює характер взаємодії суб'єктів, що мають відмінності в цінностях. Спрощено це виглядає так: суб'єкт А в процесі спільної діяльності висуває певні вимоги до суб'єкта Б. Суб'єкт Б, оцінює важливість і справедливість цих вимог з позицій власного ціннісного досвіду і демонструє своє ставлення до них.

Зрозуміло, що ставлення може виражатися вербальними або невербальними засобами, проявлятися у швидкості та якості діяльності або навіть у відмові від її виконання. Цей зворотний зв'язок веде до актуалізації системи особистісних цінностей суб'єкта А, який оцінює виконання діяльності за власними критеріями і намагається скоригувати її, повторно впливаючи на суб'єкта Б. Результатом постійних циклічних трансформацій ціннісних систем обох суб'єктів взаємодії є окреслення їхніх індивідуальних смислових та оцінних шкал, взаємне зближення чи відторгнення, прийняття чи неприйняття

цінностей одне одного, що позначається на результативності спільної діяльності.

Можна виокремити два основних напрямки прикладного застосування феномену ціннісної взаємодії для підвищення ефективності особистості юнацького віку: 1) формування спільної ціннісної основи для всіх (патріотизм, поняття честі і взаємодопомоги, доцільності й необхідності дотримання статутних вимог); 2) відбір в окремі підрозділи за критеріями ціннісної відповідності та ціннісної сумісності [35, с.79].

Якості, характерні для юнаків, формуються під впливом довкілля міста і тому на перших позиціях впевнено почуваються інтереси до придбання речей, турбота про зовнішній вигляді, агресивність, схильність до вживання алкоголю та наркотиків. Десятиліття відірваності від національної культури, духовності, моралі сприяли здібності молоді вживати лише привабливі вироби західної масової культури.

Сучасне українське суспільство перебуває у стані плюрального пошуку нових ціннісних пріоритетів. Отже, цей період часу характеризується наявністю трьох найбільш суттєвих взаємопов'язаних тенденцій майбутньої цивілізації [21, с.92]:

- глобалізацією суспільного розвитку як цілісності, що зростає світу;
- плюралізацією всіх форм життя або становленням багатовимірного та багатопольярного світу;
- зростаючим значенням індивідуального фактору.

Специфіка юнаків щодо психологічних аспектів ціннісних орієнтацій піж час війни визначається такими факторами: 1) висока зацікавленість у змінах (віковий революціонізм); 2) установка на майбутнє, віра у власні сили та можливості (егоцентричний оптимізм); 3) поєднання юнацького максималізму охоче до моральних компромісів задля досягнення своїх цілей.

Можна стверджувати, що для сучасної української молоді характерний світоглядний індиферентизм (байдужість до питань моралі, суспільного

життя). З усього вищевикладеного можна виділити наявність таких тенденцій [38, с.192]:

- ціннісна структура юнаків характеризується різким та стійким посиленням важливості індивідуальних цінностей;
- значимість цінностей, які можуть бути корисними людям і суспільству (займатися активною політичною діяльністю) , а також цінностей, які становлять насамперед цілі людської життя (реалізація творчого потенціалу, цікава робота) отримали другорядний характер;
- Реалізація ціннісних орієнтацій юнаків сфокусована через вузький соціальний інститут сім'ї;
- Підвищилася значимість конкретних цінностей здоров'я, кохання, матеріального достатку;
- молодь стала більш цінувати свободу та незалежність як можливість вибору життєвого шляху та життєвих стилів, морально виправданих форм соціального життя, що сприяють саморозвитку особистості в контексті нових глобальних взаємозалежностей;
- Ціннісні орієнтації молодого покоління відрізняються мобільністю.

Таким чином, ми бачимо багато факторів впливають на становлення ціннісних орієнтацій у юнаків. Тому важливо сформулювати методи для стабілізації наявної ситуації [12, с.73].

Для юнаків найбільш значущі такі цінності як здоров'я, наявність хороших і вірних друзів, активне діяльне життя та впевненість у собі. Менш значущими цінностями для юнаків є краса природи та мистецтва, цікава робота, а також щастя інших. А для дівчат переважаючими цінностями є цікава робота, здоров'я, матеріально-забезпечене життя, і навіть дружба. Незначними для дівчат виявилися цінності розвитку та продуктивної життя, пізнання та творчості [23, с.193].

Таким чином, можна відзначити, що ціннісні орієнтації, будучи центральним новоутворенням, що виражають свідоме ставлення людини до соціальної реальності. Наявність ціннісних орієнтацій свідчить про певний етап формування особистості юнацького віку, поява таких психологічних структур, які в значною мірою сприяють становленню його світогляду.

1.3. Сутність резилієнтності та способи розвитку навичок резилієнтності.

Розуміння сутності резилієнтності, на нашу думку, потребує глибшого методологічного й теоретичного аналізу та емпіричного вивчення, оскільки вчені різних напрямів у психології по-різному трактують даний феномен. Проблема резилієнтності як здатності особистостей чинити опір стресам та виявляти психічну стійкість вивчалася зарубіжними психологами (С. Лютар, А. Мастен, Дж. Річардсон, О. Фріборг та ін.). Дослідження проблеми психічного та психологічного здоров'я населення в умовах війни знайшло відображення в роботах українських вчених, зокрема, такі, як: К. С. Балахтар, Н. Гусак, В. Чернобровкіна, А. Максименко, Г. П. Лазос, О. М. Хамініч, Л. М. Карамушка, В. М. Чернобровкін, О. В. Креденцер, К. В. Терещенко, М. В. Коновальчук, М. В. Савчин, С. І. Пирожков, Є. В. Божок, О. А. Чиханцова, К. В. Гуцол та ін.

О. М. Хамініч вважає, що термін “resilience” є відносно новим для вітчизняної науки, проте у світовій психології він активно застосовується, починаючи з 70-х рр. минулого століття. Сьогодні «стійкість» займає статус важливого поняття, пов'язаного з великою емпіричною базою, проблемними областями теоретичних проблем, багаторівневими системними зв'язками, створено декілька теорій для практичного застосування. Історія концептуалізації резилієнтності відображена в багатьох аналітичних оглядах. (Garmezy, Masten, Best, Rutter, Becker, Fletcher, Sarkar; Ungar).

Згідно з «психологічним» тлумаченням, резилієнтність означає збереження стабільного рівня психологічного та фізичного функціонування в

несприятливих ситуаціях, без постійних порушень та адаптацію до несприятливих змін.

Ф. Лозеля визначає резилієнтність як здатність людини або соціальної системи будувати нормальне та повноцінне життя за складних умов. [29, с. 30]. Це поняття охоплює як позитивний результат, досягнутий, незважаючи на високі ризики (наприклад, коли людині доводиться долати численні стреси та навантаження), збереження основних характеристик особистості у разі небезпеки, так і повне одужання від травми та подальший успіх. За його словами, багато вчених дивляться на процес відновлення саме з такої точки зору: не тільки досягає гомеостатичної рівноваги після травматичних подій, але й виходить із "гіпертрофічним" певним зростанням - збільшенням функціональних навичок.

Під резилієнтністю ми маємо на увазі здатність людини відновлюватися від наслідків проблемних ситуацій страждання, кризи та травми за допомогою духовних, особистих і соціальних потенціалів і ресурсів. Це означає, що людина має не тільки адаптуватися до нових реалій, а й повернутися до свого раніше звичного життя без втрати фізичного, психічного, психологічного, соціального здоров'я, морального та духовного, але й досягти більшого – покращити своє здоров'я. життя в духовній, моральній, психологічній, соціальній та фізичній сферах.

Сучасні наукові дослідження резилієнтності виділяють два основні підходи до її розуміння:

- резилієнтність як особистісна характеристика (ego-resiliency), риси особистості, які захищають від життєвих негараздів і виражаються через такі якості, як здатність адаптуватися до функціонування в різних зовнішніх умовах;
- резилієнтність як динамічний процес, у якому відбувається позитивна адаптація перед обличчям негараздів. У цьому сенсі стійкість концептуалізується як безперервний і активний процес появи або розвитку нових сильних сторін і ресурсів для адаптації

та відновлення, що представляє нерівномірну динаміку в умовах, коли виникають нові ризики .

Феномен стійкості в психології розглядається в трьох рівнях: як характеристика чи здатність особистості, як процес і як захисно-приспосувальний механізм особистості.

Д. Хелерстейн розрізняє наступні компоненти резилієнтності:

1) оптимізм: оптимістичні особи, як правило, більш стійкі, оскільки вони здатні підтримувати позитивне ставлення до майбутніх подій;

2) альтруїзм: найстійкіші люди часто, допомагаючи іншим, зменшують власний стрес і підвищують власну ефективність, для яких допомога є джерелом підкріплення та нескінченної енергії;

3) моральність: люди з міцною мораллю та стійкими переконаннями щодо правильного та неправильного загалом легше переносять процес відновлення;

4) віра та духовність: люди часто знаходять підтримку у вірі, коли долають труднощі та відчують, що віра дає їм мудрість і силу;

5) почуття гумору: людям, які мають здорове почуття гумору і можуть посміятися над власними невдачами, набагато легше оговтатися від важких часів;

6) соціальна підтримка: люди, які користуються соціальною підтримкою та зв'язками, краще підготовлені та мають більше ресурсів та можливостей одужати від втрат і розчарувань;

7) готовність індивіда зіткнутися зі своїм страхом: люди, які готові вийти зі своєї зони комфорту та зіткнутися зі своїми страхами, мають більше шансів подолати виклики та розвиватися як особистості;

8) сенс і мета життя: той, хто відчуває особливе покликання, вміє знаходити різні сенси життя, швидше оговтається від невдач чи розчарувань.

9) освіта: безперервна й постійна можливість для вдосконалення, оскільки стійкість можна розвивати та тренувати.

За словами К. Черрі, стійкі люди мають різні характеристики резилієнтності, які допомагають їм долати життєві труднощі:

- 1) менталітет неушкодженого: стійкі люди бачать себе людьми, які переживуть складні випадки;
- 2) ефективна емоційна регуляція: здатність керувати емоціями в стресових умовах і складних ситуаціях;
- 3) почуття контролю: стійкі люди, як правило, мають сильне почуття внутрішнього контролю і вважають, що їхні дії можуть зіграти певну роль у визначенні результату їхніх дій;
- 4) зосереджені на проблемі: мають навички вирішення проблем (коли виникають проблеми, стійкі люди дивляться на ситуацію раціонально і намагаються знайти рішення, які можуть її змінити);
- 5) співчуття до себе: самоприйняття та співчуття;
- 6) соціальна підтримка: наявність стабільного та міцного кола людей.

Американська психологічна асоціація (АРА) розробила десять порад (поданих у скороченій формі), які зроблять психіку більш адаптивною та стійкою:

- створюйте ефективні зв'язки;
- уникати тенденції розглядати кризи як непереборні проблеми;
- визнати, що зміни природні й неминучі;
- працюйте над власними цілями - будьте реалістами;
- приймати рішення, які допоможуть вам протистояти вашим викликам;
- шукати можливості для самореалізації;
- виховувати позитивне сприйняття себе та своїх здібностей;
- сприймати події, зосереджуючись на перспективі та контексті;
- зберігати щасливий погляд на життя;
- слідкувати за своїм психічним та фізичним здоров'ям

Висновки до розділу 1.

Поняття цінності почало закладатися ще у філософії, як належне, на відміну суцього. У міру розвитку суспільства сформувалася наука аксіологія, яка вивчає питання, пов'язані з природою цінностей. Цінності - це значущі цілі, якими керуються люди при роздумах, прийнятті рішень, здійсненні вчинків, та які визначають поведінку людей.

Ціннісні орієнтації є ставлення особистості до життєвим цілям та цінностям, визначають соціальну спрямованість людини. Суб'єктивне благополуччя визначається складним взаємозв'язком культурних, соціальних, психологічних, фізичних, економічних та духовних чинників. Суб'єктивне благополуччя відображає оцінку людиною свого психологічного благополуччя.

Ціннісні системи розвиваються протягом життя, починаючи від абстрактних уявлень про них, як про щось ідеальне, закінчуючи розумінням особистістю їхньої відносної природи;

Ціннісні системи є тим рушійним фактором, який спонукає особистість діяти, причому спрямовувати свою діяльність у певне русло, ігноруючи всі інші; Ціннісні системи багато в чому пояснюють самотійну поведінку з погляду біхевіоризму: вони є внутрішніми стимулами, що спонукають індивіда діяти на протигагу (або відповідно підкріплюючи) зовнішнім стимулам.

Цінності та їх розвиток безпосередньо пов'язаний з емоційним ставленням людини до себе та навколишнього середовища, що дає їм можливість впливати на самооцінку. Мотиваційний та цільовий компонент сприяє формуванню та розвитку вищих компонентів, таких як ціннісні орієнтації особистості.

Резилієнтність - це здатність людини або соціальної системи будувати нормальне та повноцінне життя за складних умов.

До складових резилієнтності вчені відносять: когнітивну гнучкість; ресурсні емоційні стани; зв'язок із цінностями, духовність, сенс життя; соціальну компетентність; оптимізм; альтруїзм; моральність; віру і духовність; почуття гумору; наявність прикладу для наслідування; соціальну підтримку; готовність особистості зустрітись зі своїм страхом; освіту.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЦІННОСТНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ

2.1. Організація та методики дослідження

Мета роботи. Дослідити розвиток ціннісної сфери особистості в контексті резилієнтності.

Завдання:

1. Здійснити теоретичний аналіз наявної літературної бази щодо назви дослідження.

2. Сформувати емпіричну вибірку відповідно до вимог до психологічного дослідження;

3. Встановити розвиток ціннісних орієнтацій особистості юнацького віку;

4. Визначити практичне значення результатів проведеного дослідження.

База дослідження. У дослідженні взяли участь 30 юнаків на базі Загальноосвітньої школи № 1. Віком 15-17 років.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та реалізації завдань було використано наступні методики:

1. Тест ціннісних орієнтацій Рокича;

2. Тест сенс смисложиттєвих орієнтацій (СЖО)

3. Опитувальник самоствавлення ТСО (Пантілєєва та Століна)

Опис методик

1. Тест ціннісних орієнтацій Рокича;

Методика «Ціннісні орієнтації» розроблена Мілтоном Рокічем як особистісний тест для вивчення ціннісно-мотиваційної сфери людини. Система ціннісних орієнтацій визначає важливий аспект спрямованості особистості і формує основу її взаємин з навколишнім світом, з іншими людьми, із собою, основи світогляду.

Респондентам видаються два списки цінностей (по 18 значень у кожному), на аркушах паперу в алфавітному порядку або на картках. В списку досліджуваний присвоює кожному значенню рейтинговий номер і розподіляє картки в порядку важливості.

Термінальні цінності М. Рокич визначає, як переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування (наприклад, щасливе сімейне життя, світ у всьому світі) з особистої та суспільної точок зору варте того, щоб до неї прагнути;

Інструментальні цінності - як переконання в тому, що якийсь образ дій є з особистої та суспільної точки зору кращим у будь-яких ситуаціях.

2. Тест сенс смисложиттєвих орієнтацій (СЖО)

Тест сенс смисложиттєвих орієнтацій дозволяє оцінити "джерело" сенсу життя, яке може бути знайдене людиною або в майбутньому (мети), або в сьогоденні (процес) або минулому (результат), або у всіх трьох складових життя.

Тест СЖО є адаптованою версією тесту "Мета в житті" (Purpose-in-Life Test, PIL) Джеймса Крамбо та Леонарда Махоліка. Методика була розроблена на основі теорії прагнення до змісту та логотерапії Віктора Франкла і мала на меті емпіричну валідацію низки уявлень з цієї теорії.

Тест СЖО містить 20 пар протилежних тверджень, що відображають уявлення про фактори свідомості життя особистості. У тесті СЖО життя вважається осмисленою за наявності цілей, задоволенні, одержуваному за її досягненні і упевненості у своїй здатності ставити собі мету, обирати завдання, і досягати результатів. Важливим є ясне співвідношення цілей - з майбутнім, емоційної насиченості - з сьогоденням, задоволення - з досягнутим результатом, минулим.

3. Опитувальник самоствавлення ТСО (Пантілєєва та Століна)

Тест опитувальник самоствавлення (ТСО) побудований на основі розробленої В. В. Століним ієрархічної моделлю структури самовідносин.

Опитувальник допомагає визначити емоційно-смісловий зміст ставлення особистості до себе.

Цей варіант опитувальника дозволяє визначити три рівні ставлення до себе, за мірою узагальненості: 1) ставлення до себе в цілому; 2) ставлення до себе, що вирізняється самооцінкою, самоспівчуттям, самозацікавленістю та очікуваннями самооцінки; 3) ступінь відношення конкретних дій (підготовка до них) до свого «Я».

За вихідну точку береться розмежування змісту «Я-образу» і самоставлення. Протягом життя людина пізнає себе і накопичує знання про себе, ці знання складають вагому частину її уявлення про себе. Проте людина не зацікавлена в самопізнанні: те, що там розкривається, виявляється об'єктом її почуттів, оцінок, стає об'єктом більш-менш стійких стосунків із собою.

2.2.Результати дослідження

Першою ми дослідили методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича.

Результати ми занесли до Табл. 2.1. та Рис.2.1.

Таблиця 2.1.

Результати методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокича.

№	Термінальні цінності	Відсоток
1	Активна життєдіяльність.	12,7
2	Мудрість	3,5
3	Здоров'я.	2,5
4	Захоплююча робота.	2,7
5	Мистецтво і природа.	3,7
6	Любов і близькість.	4,3
7	Фінансовий достаток.	7,3
8	Наявність відданих друзів.	3,5

9	Повага і визнання інших людей.	3,5
10	Можливість навчатися.	3,5
11	Саморозвиток.	4,3
12	Можливість жити продуктивно (використовувати перспективи і можливості).	7,5
13	Розваги і дозвілля.	3,5
14	Незалежність і свобода.	3,5
15	Щастя в особистому житті.	12,7
16	Можливість займатися творчістю.	6,3
17	Самовпевненість.	7,5
18	Щастя інших людей.	9,5
	Інструментальні цінності	
1	Акуратність.	9,5
2	Вихованість.	5,5
3	Уміння радіти життю.	3,3
4	Високі вимоги до людей і до світу.	9,5
5	Старанність.	7,3
6	Незалежність.	4,3
7	Невміння приймати недоліки (як в собі, так і в інших).	7,3
8	Інтелектуальність і освіченість.	5,7
9	Відповідальність.	3,7
10	Раціоналізм.	7,3
11	Самоконтроль.	9,5
12	Сміливість, хоробрість.	3,5
13	Тверда воля.	3,5
14	Уміння виявляти терпимість.	5,5

15	Широкі погляди, відсутність «рамок».	2,5
16	Чесність.	4,7
17	Працьовитість і продуктивність.	7,5
18	Дбайливість, чуйність.	5,3

Таким чином, проаналізувавши Табл.2.1. ми дослідили що переважають наступні термальні цінності: активна життєдіяльність - 12,7%, фінансовий достаток - 7,3 %, можливість жити продуктивно (використовувати перспективи і можливості) - 7,5%, щастя в особистому житті -12,7%, самовпевненість -7,5 %, щастя інших людей - 9,5%. Найменше проявляються такі цінності: здоров'я - 2,5 %, захоплююча робота - 2,7 %, наявність відданих друзів - 3,5%, повага і визнання інших людей - 3,5 %, можливість навчатися - 3,5%, розваги і дозвілля - 3,5 %, незалежність і свобода - 3,5 %.

Наступними ми проаналізували інструментальні цінності, серед цінностей які найбільше проявилися можна визначити наступні: акуратність - 9,5 %, високі вимоги до людей і до світу - 9,5%, самоконтроль - 9,5 %, працьовитість і продуктивність - 7,5%, старанність - 7,3%, раціоналізм - 7,3 %.

Наступною ми дослідили методику СЖО. Результати представлені в Табл2.2. та на Рис.2.1.

Таблиця 2.2.

Результати методики СЖО

Показники	Високий рівень	Низький рівень
Цілі у житті.	40	60
Процес життя або інтерес та емоційна насиченість життя	35	65

Результативність життя чи задоволеність самореалізацією	30	70
Локус контролю - Я (Я -господар життя).	57	43
Локус контролю - життя чи керованість життя	45	55

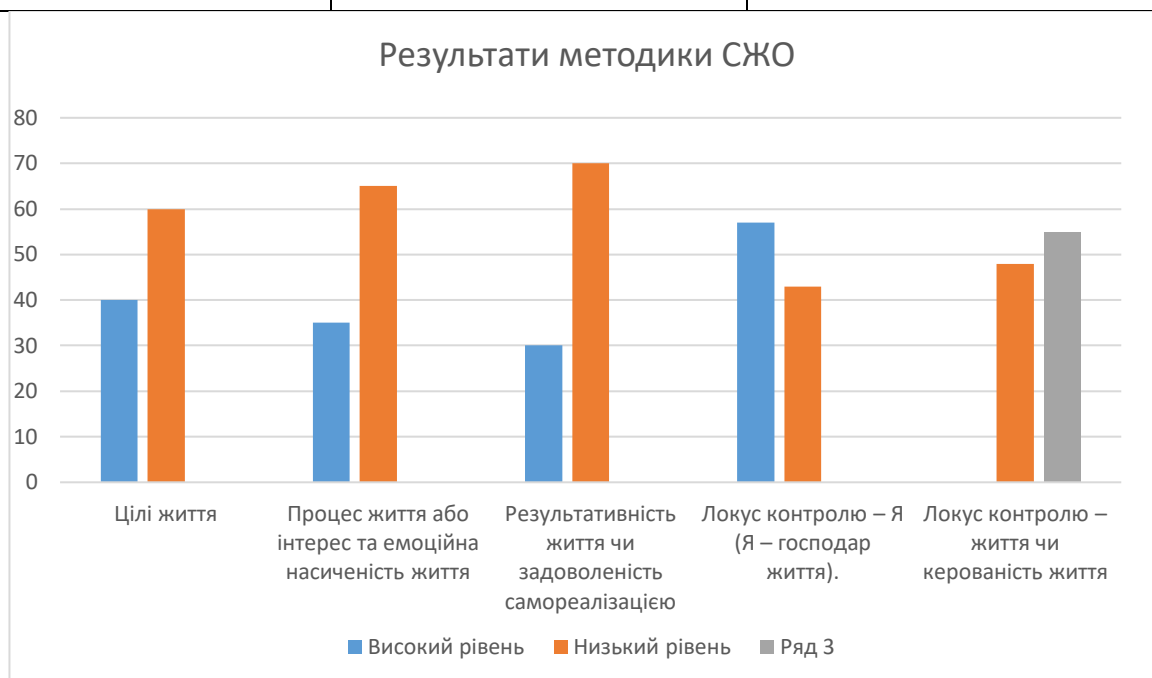

Рис.2.2. Результати методики СЖО

По отриманим даним ми бачимо, що у юнаків переважає низький рівень цілей життя. Низькі бали за цією шкалою навіть за загального високого рівня свідомості життя (ОЖ) будуть притаманні людині, яка живе сьогоднішнім або вчорашнім днем.

Шкала процес життя або інтерес та емоційна насиченість життя - переважає низький рівень. Це ознака незадоволеності своїм життям у теперішньому; при цьому, їй можуть надавати повноцінний сенс спогади про минуле чи націленість на майбутнє.

Шкала результативність життя чи задоволеність самореалізацією, переважає низький рівень, що показує незадоволеність прожитою частиною життя.

Шкала локус контролю - Я (Я - господар життя) переважає високий рівень та відповідає уявленню про себе як про сильну особистість, яка має достатню свободу вибору, щоб побудувати своє життя відповідно до своїх цілей і завдань

Локус контролю - життя чи керованість життя переважає низький рівень - фаталізм, переконаність у тому, що життя людини не підвладне свідомому контролю, що свобода ілюзорна, і безглуздо щось загадувати на майбутнє.

Останньою ми дослідили методику Тест опитувальник самовідносини (ОСО).

Результати представлені у Табл. 2.3. та на Рис.2.3.

Таблиця 2.3.

Тест-опитувальник самовідносин (ТСО)

Рівень самовідносин	Відсоток
середньостатистична норма. Людина адекватно себе сприймає та правильно оцінює свою поведінку	35
55-70 балів - завищений рівень самооцінки	30
40-45 балів - занижений рівень самооцінки	45

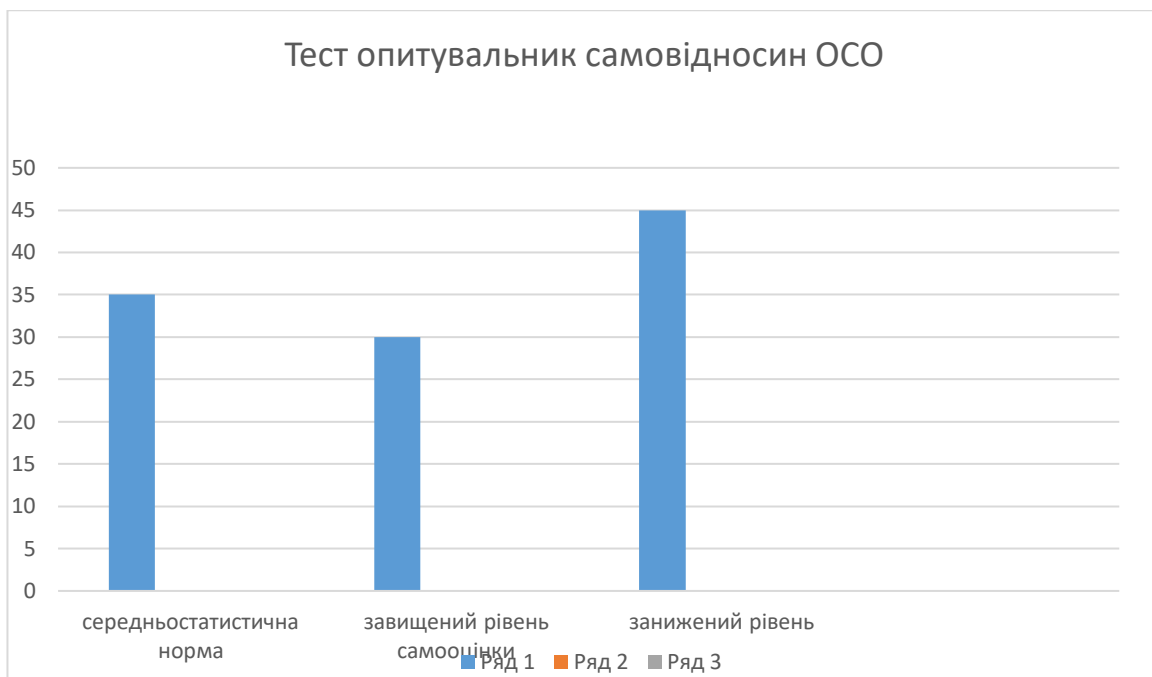

Рис.2.3. Тест опитувальник самовідносин (ТСО)

По отриманим даним ми бачим, що серед юнаків переважає занижений рівень самооцінки - 45%, середньостатична норма склала - 35%, завищений рівень переважає у 30%.

Таким чином, ми бачимо, що результати опитувальника показали переважання низького рівня самовідносин у юнаків, що пов'язано із впливом воєнних умов на особистість юнаків. У них можуть з'являтися тенденції до сумнівів, переважань, не віра у себе, страх у завтрашньому дні, що негативно позначається на особистість юнацького віку.

2.3. Характеристика основних психологічних заходів для розвитку ціннісної сфери у юнаків

Нинішнє молоде покоління виховується у соціокультурних умовах ціннісно-нормативної нестабільності. Внаслідок цього є носієм як можливостей прогресивних змін у суспільстві, так і соціальної нестійкості. Знання того, яких цінностей дотримуються підлітки, дозволяє передбачити подальші перспективи розвитку українського суспільства і зрештою передбачити і найближче, і вкрай віддалене майбутнє [41].

Цінність - це уявлення того, що важливо для людини, колективу, суспільства в цілому, їх погляди та судження, виявлені в поведінці. У вузькому значенні під цінністю мають на увазі вимоги, які виступають як регулятор і мета людських відносин та діяльності. Можна припустити, що з цінностей залежить рівень культурного розвитку суспільства, ступінь його цивілізованості.

Деформація ціннісних орієнтацій - це зниження значення системи цінностей та ідеалів, пов'язаних з активністю, творчістю, духовним задоволенням тощо.

Вивчаючи роботи В. Франкла можна зрозуміти, що людина набуває сенсу життя, тільки переживши певні цінності. На його думку, переконанням властиві спонукаюча і в той же час когнітивна функції.

Стрімко швидкий та різкий перелом суспільно-політичної системи призвів до значних змін у соціокультурній наступності поколінь. Освіта і виховання – основні складові механізму наступності, але вони за останній час сильно потіснені у системі соціалізації підростаючого покоління інститутами та цінностями культури масового суспільства.

Соціальне становлення людини відбувається протягом усього життя та в різних соціальних групах. Сім'я, дитячий садок, шкільний клас, студентська група, група однолітків - все це соціальні групи, що становлять найближче оточення індивіда і виступають як носії різноманітних норм і цінностей. Дуже велике значення при побудові системи цінностей підлітка мають освітній заклад та вчитель, який має бути носієм і транслятором істинно гуманістичних, конструктивних цінностей та прикладом ціннісно-самовизначеної особистості. Навчання у школі - переломний момент у житті дитини. У школі формується нова система відносин. У ході навчання відбувається розвиток інтелектуальних та пізнавальних здібностей. Відбувається подальше засвоєння моральних та етичних норм, будується фундамент моральної поведінки. Вищі почуття - інтелектуальні, естетичні,

моральні та інших., розвиваються та сприяють формуванню ціннісних орієнтацій особистості.

Сучасні підлітки найбільш мобільні і сприйнятливі до нових новацій. Засоби масової інформації та інтернет стають сьогодні для молоді єдиним середовищем проживання. Однак, не все, що пропонують нашим підліткам ЗМІ, позитивно впливає на них. Вони втратили свою виховну функцію та замінили її на функції розваги та задоволення споживчих бажань. Підлітки відкинуті від високих зразків культури та моральності через те, що справжнє мистецтво коштує дорого, а те, що пропонує ЗМІ не завжди буває естетично і часто показує поганий смак та аморальність. Усе це негативно впливає формування ціннісних орієнтацій юнаків.

Істотну роль формуванні ціннісних орієнтацій підлітків грає дозвілля. Його особлива значущість полягає в тому, що він може допомогти підлітку втілити в реальність те найкраще, що є. Дозвілля - це сфера, де діти виступають у нових ролях, розкривають свої природні потреби в активній діяльності та самовираженні. Своє дозвілля підлітки зазвичай проводять у компанії з однолітками. Найчастіше ці зустрічі відбуваються у дворах, спортивних майданчиках, комп'ютерних клубах, торгових центрах та ін. Але якщо дозвілля підлітка не організоване і не контролюється старшими, то діти вступають у всілякі неформальні групи та організації де безцільно, часом навіть небезпечно проводять свій час. Причин деформації ціннісних орієнтацій у сфері дозвілля багато: розшарування суспільства, відсутність добре обладнаних майданчиків, нерозвиненість інтересів, недоступні за цінами багатьом клуби і секції.

Найважливішим аспектом підвищеної деформації ціннісних орієнтацій у підлітків є негативний вплив дорослих на їхню психіку, ЗМІ, груп однолітків, що розвивають у них антисупільну установку особистості. Результати такого негативного впливу нерідко призводять до скоєння юнаками асоціальних вчинків, агресивної поведінки.

Психологи, соціальні педагоги проводять діагностику щодо визначення ціннісних орієнтацій юнаків, аналізують отримані дані, потім разом із

вчителями та батьками проводять профілактику деформації ціннісних орієнтацій у підлітків [5].

Маючи досвід психолого-консультативної роботи, ми можемо зробити висновок, що сьогоденні старшокласники та студенти стикаються з широким спектром типових актуальних міжособистісних та внутрішньо особистісних проблем, що ускладнюють процес морального становлення у юнацькому віці. Наведемо приклади деяких з них: проблема «батьків та дітей» (боротьба молодих людей за ставлення до собі як до дорослого); недовіра дорослим, замкнутість (внаслідок навішування вчителями ярликів соціально неадаптованим учням); проблема самотності (невміння будувати відносини оточуючими, відсутність взаєморозуміння, ізолюваність у групі); жорстокість у юнацьких групах (насильство, боротьба за статус групи); боротьба коаліцій у класі (за наявності двох антагоністичних лідерів зі своїми "наближеними"); боротьба за парність стосунків (дві подруги ревнують один одного до третього); гостре переживання сварок та розлучення батьків (немає почуття захищеності у сім'ї: «світ руйнується»); проблема кохання (незатребуваність цнотливості, перевага фізичного потягу перед духовним єднанням; нестабільність відносин, часта зміна партнерів, розчарованість у коханні); проблема спотвореності та сплутаності статевої ідентифікації та оволодіння відповідними ролями (грубість дівчат, пасивність та вередливість у юнаків); проблема слабкості та неорганізованості (безвідповідальність, імпульсивність, нездатність до самовиховання); проблема самовизначення у житті.

Вирішення даних проблем, подолання труднощів особистісного становлення молоді вдається частково завдяки природним віковим прагненням до близьких міжособистісних відносин, до любові та дружби з властивою юності активністю та щирістю, які частково нівелюють егоїстичні риси характеру, що ускладнюють міжособистісне спілкування.

Психологічна допомога сучасної молоді передбачає врахування впливу соціокультурного та особистісного факторів. Для правильної розстановки акцентів та формування конструктивного (морального) світогляду молодих

людей необхідний тонкий психологічний підхід з боку дорослого (батька, педагога, психолога) з розумінням та прийняттям особистості молодої людини.

На думку З.Г.Кисарчук, «інтенсивний розвиток консультативної психології та психотерапії у вітчизняному психологічному просторі відображає актуальну потребу суспільства у концептуальному осмисленні феномена сучасної людини, її відносин до навколишнього світу та собі самому та науковому обґрунтуванні методів надання психологічної допомоги» [8, с. 5].

Сьогодні перед нами стоїть завдання розробки такого підходу психологічної допомоги, який би враховував і психологічні особливості, властиві сучасній молоді, та культуральні особливості, характерні для вітчизняного менталітету. О.Ф.Бондаренко говорить про психотерапевтичний підхід, заснованому на традиціях етичного персоналізму. Він зазначає, що вітчизняна філософія та наукова традиція онтологічна та націлена на розпізнання сутності на відміну західної, яка зупиняється на видимості.

Він виділяє такі архетипічні особливості вітчизняного клієнта психологічної консультації: поняття вигоди не є для нашого співвітчизника сутнісним, оскільки архетиповою рисою ментальності є споглядальність, а не практицизм; найвищу моральну цінність є не воля, а любов, а божественною сутністю людини є обов'язок [14, с. 47].

На думку І.Я. Медведєвої, спотворення у культурі призводять до спотворень у психіці молоді: причиною психічної нестійкості є несвідомий внутрішньоособистісний конфлікт між цінностями сучасної вітчизняної культури та підсвідомої духовно-моральною ціннісною спрямованістю слов'янського менталітету. Займаючись психотерапією з опорою на духовно-моральні цінності традиційної культури, вона підкреслює, що чим слабша психіка, тим більше індивід потребує суворих етичних рамок (вузах приборкання некерованих емоцій). При відсутності етичних рамок (механізму

зовнішнього контролю) девіантна особистість не знаходить у собі внутрішніх опор.

Цікавою, на наш погляд, є концепція екзистенційно-діалогічного підходу психотерапії, представлена в роботах Т.П. Юрченко [246]. Тут людина розглядається як складна цілісна істота, що формує сам себе, створює культуру і функціонує на трьох рівнях: індивіда, індивідуальності та особи. Несформованість рівня індивідуальності виявляється у дефіцитарності ціннісних орієнтирів, субкультурності (розмитість у свідомості та поведінці культурних стандартів). На вищому рівні (особистісному) людина досягає усвідомлення своєї свободи та відповідальності, здатність до духовного самовизначення. «Втрата абсолютних цінностей чи їх несформованість - це особистісне нездобуття, яке може переживатися людиною як космічне самотність» [246, с. 37]. Психотерапевтична дія в екзистенційно-діалогічному підході здійснюється за допомогою методу діалогу психолога з клієнтом, який спрямований на вибудовування загальної системи цінностей та загального способу життя.

Психотерапевтичний процес розуміється «як допомога людині в усвідомленні ним його цінностей та смислів» [15, с. 84]. С.В. Васьковська вважає, що основними цілями психологічного консультування є сенсоутворення та перебудова системи цінностей клієнта, а «етика роботи практичного психолога базується на загальнолюдських та духовних цінностях» [23, с. 26].

Метою діалогічного спілкування є особистісний розвиток, який розуміється як нескінченний процес розкриття «духовного Я» клієнта (Совісті, духовної інтуїції). Важливою категорією духовно-орієнтованого підходу є зміну образу думок особистості. При цьому радикально змінюються цінності, життєві орієнтири, мета та сенс усього життя. У процесі консультації психолог не втішає клієнта, а сприяє каяттю, що має катарсичний ефект. Т.А.Флоренська виділяє такі основні положення духовно орієнтованого психологічного підходу консультування:

- безумовне прийняття особистості клієнта, що ґрунтується на переконання в духовній гідності людини незалежно від її готівкового стану (визнання потенційного «духовного Я»);
- прийняття «Я» клієнта зумовлене моральною оцінкою його проявів;
- консультант не може маніпулювати клієнтом, глибина особистості є таємницею для нього;
- консультант може висловити духовно-моральну оцінку або підвести клієнта до самостійної оцінки його «наявного Я» та його проявів;
- емпатична увага сприяє проникненню у внутрішній діалог співрозмовника;
- у проблемах духовно-морального характеру консультант прагне допомогти усвідомленню протиріччя між «наявним Я» і "духовним Я", залишаючи за клієнтом свободу вибору;
- психолог допомагає усвідомити причину негативних переживань, пов'язаних з докорами совісті;
- консультант у своїх оцінках підтверджує голос «духовного Я», оскільки досягнення внутрішнього світу особистості можливе лише завдяки примиренню зі своїм «духовним Я»;
- зберігаючи свою рольову позицію, консультанту не слід вступати з клієнтом у відносини рівноправності, оскільки це посилює проблеми перенесення та руйнує конструктивний діалог;
- консультант повинен виходити з конкретного запиту клієнта та, виявляючи приховані його мотиви, виявляти глибинні витoki звернення за психологічною допомогою;
- духовні цінності не можуть бути засвоєні ззовні, але можуть актуалізуватися у значній для людини ситуації.

Таким чином, предметом наукових психотерапевтичних розробок з перспективою надання психологічної допомоги юнакам в умовах війни виступає підхід, спрямований на ціннісно-моральний розвиток особистості.

Спираючись на підходи, наведені вище, ми наважимося позначити форму психологічної допомоги, пропоновану в нашому дослідженні, як ціннісно-моральне консультування у руслі духовно-орієнтованого підходу. Дане консультування засноване на гармонійному впливі духовно-моральної спрямованості, яка формується за допомогою усвідомлення та вибудовування клієнтом чіткої ціннісної системи з домінуванням духовних, моральних та інших буттєвих цінностей.

Нинішнє молоде покоління виховується у соціокультурних умовах ціннісно-нормативної нестабільності. Знання того, яких цінностей дотримуються підлітки, дозволяє передбачити подальші перспективи розвитку українського суспільства і зрештою передбачити і найближче, і вкрай віддалене майбутнє.

Висновки до розділу 2.

У другому розділі було проведено дослідження психологічних заходів розвитку ціннісної сфери особистості в сфері особистості в контексті резилієнтності.

Для проведення дослідження було використано наступні методики Тест Рокича; Тест сенс смисложиттєвих орієнтацій (СЖО), Опитувальник самоставлення ТСО (Пантілеєва та Століна).

Для проведення дослідження базою стали юнаки у кількості 50 осіб, віком 15-17 років.

Результати дослідження показали, що переважають наступні термальні цінності: активна життєдіяльність - 12,7%, фінансовий достаток - 7,3 %, можливість жити продуктивно («на повну» використовувати перспективи і можливості) -7,5%, щастя в особистому житті -12,7%, самовпевненість -7,5 %,

щастя інших людей - 9,5%. Найменше проявляються такі цінності: здоров'я - 2,5 %, захоплююча робота - 2,7 %, наявність відданих друзів - 3,5%, повага і визнання інших людей - 3,5 %, можливість навчатися - 3,5%, розваги і дозвілля - 3,5 %, незалежність і свобода - 3,5 %.

Наступними ми проаналізували інструментальні цінності, серед цінностей які найбільше проявилися можна визначити наступні: акуратність - 9,5 %, високі вимоги до людей і до світу - 9,5%, самоконтроль - 9,5 %, працьовитість і продуктивність - 7,5%, старанність - 7,3%, раціоналізм - 7,3 %.

За методикою СЖО можна спостерігати, що у юнаків переважає низький рівень цілей життя.

По отриманим даним ми бачим, що переважає знижений рівень самооцінки - 45%, середньостатична норма склала - 35%, завищений рівень переважає у 30%.

За методикою ТСО результати показали переважання низького рівня самовідносин у юнаків, що пов'язано із впливом воєнних умов на особистість юнаків. У них можуть з'являтися тенденції до сумнівів, переважань, не віра у себе, страх у завтрашньому дні, що негативно позначається на особистість юнацького віку в умовах війни.

ВИСНОВКИ

Цінності є узагальненими когнітивно-емоційними смисловими утвореннями, які мають певне змістовне наповнення та поєднують домінуючі мотиви особистості в систему її значних відносин до реальності.

Ціннісна система є ієрархічною системою цінностей, детермінують ціннісну спрямованість та психорегуляцію поведінки. Характеристиками ціннісної системи, які забезпечують ціннісне регулювання морального розвитку особистості виступають: наявність чіткої ціннісної ієрархії, засвоєність моральних, духовних, узгодженість декларованих та діючих цінностей.

У процесі засвоєння людиною цінності перетворюються на особистісні риси, які створюють психологічні умови морального становлення та суттєво впливають на процес актуалізації тих чи інших цінностей.

Як методологічний підхід до вивчення ціннісної детермінації морального становлення особистості доцільно використовувати ціннісно-особистісний підхід, відповідно до якого особистість розглядається як система, вищим детермінуючим рівнем якої є ієрархічна підсистема цінностей, що зумовлює спрямованість розвитку моральної сфери та зміст моральної поведінки юнацтва. Особливо актуальним є розвиток ціннісних орієнтацій особистості юнацького віку в умовах війни.

Резиліентність – це здатність людини або соціальної системи будувати нормальне та повноцінне життя за складних умов.

До складових резиліентності вчені відносять: когнітивну гнучкість; ресурсні емоційні стани; зв'язок із цінностями, духовність, сенс життя; соціальну компетентність; оптимізм; альтруїзм; моральність; віру і духовність; почуття гумору; наявність прикладу для наслідування; соціальну підтримку; готовність особистості зустрітись зі своїм страхом; освіту.

Результати дослідження показали, що переважають наступні термальні цінності: активна життєдіяльність - 12,7%, фінансовий достаток - 7,3 %, можливість жити продуктивно - 7,5%, щастя в особистому житті - 12,7%, самовпевненість -7,5 %, щастя інших людей -9,5%. Найменше проявляються такі цінності: здоров'я - 2,5 %, захоплююча робота - 2,7 %, наявність відданих друзів - 3,5%, повага і визнання інших людей - 3,5 %, можливість навчатися - 3,5%, розваги і дозвілля - 3,5 %, незалежність і свобода - 3,5 %.

Наступними ми проаналізували інструментальні цінності, серед цінностей які найбільше проявилися можна визначити наступні: акуратність - 9,5 %, високі вимоги до людей і до світу - 9,5%, самоконтроль - 9,5 %, працьовитість і продуктивність - 7,5%, старанність - 7,3%, раціоналізм - 7,3 %.

По отриманим даним методики ОСО ми бачим, що переважає низький рівень самооцінки - 45%, середньостатистична норма склала - 35%, завищений рівень переважає у 30%.

Таким чином, ми бачимо, що результати опитувальника ОСО показали переважання низького рівня самовідносин у юнаків, що пов'язано із впливом воєнних умов на особистість юнаків. У них можуть з'являтися тенденції до сумнівів, переважань, не віра у себе, страх у завтрашньому дні, що негативно позначається на особистість юнацького віку в умовах війни.

На наш погляд, як ефективна форма, що забезпечує оптимізацію процесу формування ціннісно-сміслових установок юнаків, виступає тренінг. Тренінг - метод активного навчання, спрямований на розвиток знань, умінь, навичок та соціальних установок, який створює спеціальне, творче, дружлюбне та сприятливе середовище для розуміння самого себе, свого внутрішнього світу, для апробування та закріплення позитивних особистісних трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакуменко Т.К., Доля І.В., Холостенко Ю.В. Життєві цінності та орієнтації як чинник розвитку педагога. Духовність особистості: методологія, теорія і практика : збірник наукових праць. Сєверодонецьк, 2021. № 3(102). С. 6–16.
2. Блискун О.О. Дослідження проблем сучасної молоді: соціологічні та психологічні аспекти. Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Т. ІХ, Вип. 13. Київ ; Ніжин : ПП Лисенко, 2020. С. 26–37
3. Бліхар М.П. Духовні цінності студентської молоді у сучасному українському суспільстві : дис. ... канд. соціол. н. Львів, 2018. 271 с.
4. Боришевський М.Й. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості / М.Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. –2. -С. 49-57.
5. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості / Т. В. Бутківська // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / [за заг. ред. О. В. Сухомлинської] ; АПН України. -К., 1997. -С. 27–31
6. Булах І.С. Ціннісні орієнтації в контексті особистісної позиції сучасного підлітка / І.С. Булах // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. -2009. -№ 1. -С. 115-131.
7. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник / Олександр Скрипниченко [та ін.] ; Націонал. педагог. ун-т ім. М. П Драгоманова. - 4-е вид., випр. і доп. - К. : Каравела, 2014. -399с.
8. Вакуленко В.М., Стягунова О. Роль гендерного аспекту у формуванні ціннісних орієнтацій на ідеях народної педагогіки майбутніх педагогів. Духовність особистості: методологія, теорія і

- практика : збірник наукових праць. Сєверодонецьк, 2010. № 2(37). С. 44–54.
9. Вініченко А.А. Формування ціннісних орієнтацій у студентів закладів вищої освіти у сучасному соціокультурному просторі. Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки». 2017. Вип. 4. С. 24–32.
 10. Галян І.М. Психологія ціннісно-сислової саморегуляції майбутніх педагогів : дис. ... д-ра психол. н. Київ, 2017. 532 с.
 11. Галян І.М. Соціокультурні виміри ціннісно-сислових настанов особистості / І.М. Галян // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Сер.: Психологічні науки. -2013. -2, Вип. 10. -С. 79-83.
 12. Гарькавець Н.С. Психологічні особливості системи цінностей студентської молоді : дис. ... к. психол. н. Луганськ, 2014. 200 с
 13. Головінський І. Педагогічна психологія: навч. посіб. для вищої шк. / Головінський І. -К. : Аконіт, 2003. -287 с.
 14. Долинська Л. В. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя : [навч. посіб.] / Л. В. Долинська, Н. П. Максимчук. - Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2008. -124 с.
 15. Зінченко Світлана Володимирівна. Роль “Я-концепцій” в особистісному самовизначенні дорослих / Світлана Зінченко // Європейський Союз -Україна: освіта дорослих: збірник матеріалів форуму до Міжнародних днів освіти дорослих в Україні. -К.- Ніжин, 2015. - С. 131-135.
 16. Ігнатенко П. Р. Аксиологія виховання: від термінології до постановки проблем / П. Р. Ігнатенко // Педагогіка і психологія. - 1997. -№ 1. -С. 118–123.
 17. Коберник Л. О. Ціннісні орієнтації як чинник виникнення та подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец.

- 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія»/ Л. О.Коберник. -Київ, 2010. -22 с.
18. Коберник Л.О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості / Л.О. Коберник // Наука і освіта. -2008. - № 4/5. -С. 28-33.
- 19.Ложкин, А.Б. Колосов // Практична психологія та соціальна робота. -2010. -№ 12. –С. 1-10.
- 20.Москаленко О.В. Структурні компоненти ціннісно-сміслової сфери особистості / Ольга Володимирівна
- 21.Москаленко // Вісник Національного технічного університету України «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. -2013. -№ (37). -С. 91-98.
- 22.Максименко С. Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури : навч. посіб. для вищої школи / С. Д. Максименко. -К. : Наук. думка, 1998. -216 с.
- 23.Михайлишин У.Б. Соціально-психологічні засади функціонування цінностей у студентських групах в умовах освітнього середовища : дис. д-ра психол. н. Сєверодонецьк, 2018. 525 с.
- 24.Місенг Д.В. Вплив ціннісних орієнтацій на стиль життя особистості : дис. ... канд. психол. н. Київ, 2020. 286 с.
- 25.Молчанюк О.В. Гармонійна взаємодія людини та природи як основа виховання в особистості ціннісного ставлення до природи. Духовність особистості: методологія, теорія і практика : збірник наукових праць / гол. ред. : Г.П. Шевченко. Луганськ : Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2019. Вип. 1(88). С. 98–114
- 26.Настільна книга шкільного психолога / [Авт.-уклад. О. Є. Марінушкіна].-Х. : Вид. Ранок, 2010. -288с.
- 27.Павелків Р. В. Вікова психологія: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Роман Володимирович Павелків. -К. : Кондор, 2011. -468 с.

28. Пенькова О.І. Сімейно-родинні ціннісні орієнтації у духовному розвитку старшокласників / О.І. Пенькова // Виховання духовності особистості: навчально-методичний посібник / За заг. ред. 9. М.Й. Боришевського. -Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. -С. 34-48
29. Лазос Г. П. Резилієнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. Актуальні проблеми психології. Т. 3: Консультативна психологія і психотерапія. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Вінниця : ФОП Рогальська І. О., 2018. Вип. 14. С. 26–64.
30. Помиткін Е.О. Проблема розвитку та діагностики духовних ціннісних орієнтацій у старшокласників. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/6587/1/DUHOV.pdf>.
31. Романюк Л. В. Ціннісні орієнтації: сутність, структура і психологічні механізми розвитку. -Камянець-Подільський : Абетка-НОВА, 2004. -188 с.
32. Савченко Л. Вивчення ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді / Л. Савченко // Рідна школа. -2005. -№ 8. -С. 39–41.
33. Собкова С.І. Психологічна характеристика ціннісної сфери у підлітковому віці. Раціогуманістичні студії : збірник тез наукових доповідей методологічного семінару, присвяченого 47-річчю лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. / Відп. ред. В.Л. Зливков ; укладачі С.О. Лукомська, О.В. Котух. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2020. 138 с
34. Тюріна Т.Г., Климаська Л.Д. Вплив фахових цінностей та духовно-моральних якостей соціального працівника на особистість клієнта (інформаційно-енергетичний підхід). Духовність особистості: методологія, теорія і практика : збірник наукових праць за матеріалами X Міжнародної науково-практичної конференції «Духовнокультурне виховання особистості в умовах

- входження людства в Епоху Культури» в рамках міжнародного проєкту Д. Пола Шафера «Епоха Культури» (Київ, 30 травня 2019 р.); Ч. I / Гол. редактор Г.П. Шевченко. Вип. 2 (89). Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2019. С. 205–21.
- 35.Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві [Електронний ресурс] / О. М. Целякова // Гуманітарний вісник ЗДІА. -2009. -Вип. 38.
- 36.Савчин М. В., Федорчук В. М., Гапоненко Л. О. Резилієнтність як потенціал відновлення особистості у складних життєвих ситуаціях. с. 302–316
- 37.Що таке психологічна стійкість та як її досягти. URL: <https://life.nv.ua/ukr/blogs/dzherelo-sili-shcho-take-psihologichnastykist-ta-yak-jiji-dosyagti-50072053.html>
- 38.Федорчук В. М., Комарніцька Л. М. Психологічне забезпечення резилієнтності суспільства в умовах постійного стресу. С. 225–228.